

ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ЯК ОСНОВИ ЙОГО ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті висвітлюються особливості формування географічної культури майбутнього вчителя географії як основи його фахової компетентності. Обґрунтовується необхідність розвитку географічного мислення й географічної картини світу як складових географічної культури.

Ключові слова: географічна культура, географічне мислення, компетентність майбутнього вчителя географії.

In article revealed the peculiarities of formation geography culture future of geography, as the basis of his professional competence. Grounded the necessity of development the geography mentality and geography world model as the components of geography culture.

Key words: geography culture, geography mentality, competence of the future teacher of geography .

Вступ.

Компетентнісний підхід нині широко обговорюється у наукових колах світу, України і використовується як основа у побудові механізмів підготовки спеціалістів. Одним із таких механізмів ми вбачаємо розвиток у студентів-географів географічної культури, яка є складовою загальної культури особистості.

Вихідні передумови дослідження. На особливу роль географії у розвитку загальнолюдської культури та на потребу у розвитку географічної культури особистості вказували М. Баранський, А. Берлянт, А. Даринський, В. Преображенський, Ю. Саушкін, Я. Машбіц, В. Щеньов та ін., підтверджуючи тезу про те, що географічні знання необхідні будь-якій культурній людині. Ми вважаємо, що саме завдяки розвитку географічної культури, яка є способом перетворення географічного середовища і себе як перетворювача суспільно-географічних

цінностей створюються можливості для розуміння кожною особистістю багатокультурних і соціально-економічних вимірів світових суспільств, а також розуміння того, як українська національна культурна ідентичність взаємодіє з європейською і в цілому зі світовою. Адже не випадково у переліку компетентностей, визначеному українськими педагогами [2] разом з умінням вчитися, громадянською, підприємницькою, соціальною та ін. компетентностями виділено загальнокультурну, а Європейською довідковою системою серед восьми найважливіших компетентностей визначено міжособистісну, міжкультурну й соціальну компетентність [10].

Освіта, що будується на основі компетентнісного підходу, спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, що забезпечують успішне функціонування людини в ключових сферах життєдіяльності як в її інтересах, так і в інтересах суспільства, держави. Розглядаючи географічну культуру як основний результат у формуванні фахової компетентності майбутнього вчителя географії, важливо звернути увагу на висунуте М. Котляковим положення про те, що географічна культура, на відміну від географічної науки, інтернаціональної за змістом, це частина культури того чи іншого народу або нації. Вона включає культуру взаємодії з природою, культуру міжнаціональних відносин, етнокультурну, регіональну культуру праці і тісно зв'язана з характером місцевої природи, з історико-географічною ситуацією, з багатовіковими традиціями народу. Тобто, одним з підходів, що закладають основи компетентнісного підходу, науковцями виділяється і культурологічний, сутність якого досить глибоко розкрив В. Максаковський [8].

Метою статті є висвітлення сутності й особливостей формування географічної культури майбутнього вчителя-географа.

Застосування компетентнісного підходу передбачає розуміння сукупності засобів, що дають змогу особистості взаємодіяти з навколишнім світом. Саме ця взаємодія і лежить в основі характерних ознак географічної культури вчителя географії: а) розвиток наукового світогляду й наукове сприйняття навколишньої дійсності; б) розвиток просторових уявлень та вміння прогнозувати зміни у географічному середовищі; в) володіння географічними поняттями, термінами,

науковими теоріями, історичними фактами та володіння вміннями спілкування (професійна комунікація) з їх використанням; г) володіння „мовою” географії та вміння оформляти географічні знання на карті, читати карту; д) вміння застосовувати географічні знання у процесі життєдіяльності; е) використовувати краснорічний принцип у професійній діяльності; є) вміння визначати причинно-наслідкові зв'язки у природі і суспільстві на основі інформаційно-технологічної підготовки; ж) розвиток бажання збереження географічного середовища як основи існування суспільства; з) розвиток географічного мислення й формування географічної картини світу.

Визначені нами особливості географічної культури вчителя географії формуються протягом життя. Але процес наукового пізнання навколишнього світу, розвиток географічного мислення, формування здатності бачити реальні географічні проблеми і знаходити їх оптимальні рішення відбувається саме під час його навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Специфіка професійної діяльності вчителя зумовлена особливостями її завдань і вимагає розвитку його професійного мислення. Ми підтримуємо думку І. Душіної, В. П'ятуніна, О. Летягіна та ін., які вважають, що „в умовах ускладнення соціально-професійних функцій вчителя гостро постає питання про його методичну майстерність, здатність творчо підходити до організації навчального процесу, здійснювати перехід від „школи пам'яті до „школи мислення і дії” [9, с. 3]. Професійне мислення – це інтелектуальна діяльність, що передбачає розв'язання професійних завдань, яка дає змогу оновлювати знання, підвищувати кваліфікацію, критично мислити й знаходити нові оригінальні засоби розв'язання фахових проблем, добре орієнтуватися в потоці різноманітної географічної інформації. Для майбутнього вчителя географії елементом професійного мислення є географічне. Поняття „географічне мислення” („планетарне” – авт.) – це, передусім, інтелектуальна діяльність майбутнього вчителя географії, побудована на певному об'ємі здобутої географічної інформації для розв'язання освітніх завдань, здатність до аналізу широкомасштабних географічних ситуацій, що спонукає до постійного пошуку, орієнтації й оновлення інформації, набуття знань, здобуття вмінь висувати гіпотези, формулювати

доведення, заперечення, міркувати логічно; виділяти загальне і сутнісне в географічній інформації для кращого засвоєння учнями; володіння спеціальними методами досліджень.

Зміст географічного мислення полягає у вмінні аналізувати просторові закономірності, встановлювати взаємозв'язок між геосистемами і їх окремими компонентами послуговуючись історичними методами, які дозволяють дати наукове обґрунтування географічної картини світу на основі застосування сучасних інформаційних технологій у поєднанні з традиційними формами навчання та здійснення професійної комунікації.

Географія, давня навчально-професійна галузь, об'єднує фізичну, соціальну і економічну географію, які видозмінюються й змістовно удосконалюються. На думку Г. Денисика, Л. Стефанкова „географія одночасно є складовою як суспільних, так і природничих наук; відбувається поступовий перехід від застарілих назв „економічна і соціальна географія” до сучасних „суспільна географія” та від „фізичної географії” до „природничої географії”. Насправді – ця заміна суттєво змінює зміст цих назв й значно розширює горизонти розвитку суспільної й природничої географії” [3, с. 53].

Проаналізовані наукові джерела свідчать про тенденцію зміщення суспільної і особистісної культури вчителя географії в епіцентр географічної освіти, що підвищує її значущість у розвитку духовності і рівня гуманістичних якостей кожної особистості та вимагає наявності у нього розвитку географічного (планетарного) мислення. Разом з цим, Г. Максимов вказує на те, що зв'язок географії з життям очевидний. Але її зв'язок з мисленням можна віднести до малодосліджених проблем історії філософії, науки і самої географії. У роботах географів постійно розглядаються, так би мовити, „центроспрямовані” процеси, тобто вплив інших наук і світогляду на географію, а не навпаки.

В. Максаковський [7; 8], досліджуючи географічну культуру, розкрив істотні ознаки понять „географічне мислення” і „географічна картина світу”, методи географії та мову географії. Він відстоює думку про те, що цими поняттями має оперувати кожна людина (географія несе в собі великий гуманістичний потенціал) та особливо спеціалісти, діяльність яких пов'язана з викладанням географії в загальноосвітній школі. З цього приводу Я. Жупанський зауважує: „Реалізація теорії

на практиці в географії пов'язана, передусім, з географічним мисленням. Географічне мислення полягає в територіальності, прив'язаності до території, а також взаємопов'язане, комплексне, тобто таке, в якому усі елементи взаємодіють. Отже, географічність мислення, як основний сучасний підхід у географії, характеризується територіальністю (геоторіальністю), комплексністю, а також конкретністю. Окрім того, у зв'язку з необхідністю зіставляти локальні, регіональні, національні та інші окремі проблеми з їх світовим фоном, додамо ще й таку якість, як глобальність” [4, с. 211-212]. Ми згодні з Я. Жупанським так як з останніх десятиліть ХХ століття і до сьогодні широкого поширення набула концепція глобалізації географічної освіти. Під глобалізацією в міжнародній практиці розуміють інтеграцію різних держав в сфері політики, економіки, культури і освіти, яка підсилена новими інформаційними технологіями, в той час як глобалізація в географічній освіті включає три складові частини: глобальні знання, глобальну етику і реакцію на глобальні взаємовпливи, які тісно взаємодіють один з одним [8, с. 253]. Говорячи про географічну картину світу як про базове поняття географічної культури, В. Максаковський вказує на те, що вона „включає, по-перше, географічну картину земної природи, по-друге, географічну картину населення землі, по-третє, географічну картину світового господарства і, на кінець, по-четверте, географічну картину взаємодії суспільства і природи” [8, с. 252].

На основі цілісної професійної підготовки у ВНЗ у вчителя географії створюється географічна картина світу, що є основоположним у висококваліфікованому наданні ним географічних знань учням. І. Душіна, В. П'ятунін, О. Летягін та ін., вказують: „Одне з важливих завдань шкільної географії – формування в учнів географічної картини світу, яка є основою географічної культури. Географічну картину світу слід розглядати як цілісний образ світу, що має історично обумовлений характер і закріплює основні об'єкти і співвідношення між ними у тому вигляді, в якому вони подаються для сучасного географічного пізнання” [9, с. 14-15].

Для розвитку географічного мислення майбутнього вчителя географії, як основоположного елементу його географічної культури, науковці пропонують декілька шляхів. Зокрема М. Баранський, відстоюючи потребу в установці на

розвиток географічного мислення у вчителів географії, вказує: „я ще більше впевнився у правильності своєї основної установки в курсі методики економічної географії на розвиток у вчителя того, що я називаю „географічним мисленням” [1, с. 23]. Для цього М. Баранський радить засвоювати необхідний для викладацької діяльності фактичний матеріал і укомплектовувати його в цільні характеристики; застосовувати основні методологічні установки; здійснювати генералізацію і конкретизацію, що є основними способами популяризації географічних знань [1, с. 24]. Ми підтримуємо думку М. Баранського, що співзвучна з баченням розвитку географічного мислення через розвиток вищих людських здібностей, творчого потенціалу, здатність до неперервної освіти В. Коринською, І. Душиною, В. Щеньовим [6, с. 6]. Ці автори для формування географічного мислення майбутнього вчителя географії, розглядаючи мету методики навчання, пропонують використовувати історичний підхід, розглядати взаємозв'язки між географічними явищами для розгляду світоглядних ідей: ідеї матеріальності і розвитку світу, пізнання об'єктивних закономірностей розвитку природи Землі, бережливого відношення до природи, розумного використання її багатств, необхідності глобальної охорони природи на основі комплексного підходу до неї [6, с. 7].

Важливо відмітити, що сучасний географ-методист Л. Зеленська визначила шляхи „досліження географічного мислення” [5]. Для цього Л. Зеленською було запропоновано тести для визначення здатності особистості виявляти логічні зв'язки і відношення між поняттями, фактами, географічними об'єктами; виявлення складних асоціацій, які виникають за інструкцією (прикладом), при цьому завдання можуть бути виконані тільки при умові знання особистістю конкретних фактів і понять; вміння встановлювати кількісні відношення між географічними об'єктами; здатність до арифметичних розрахунків; визначення рівня процесів географічного узагальнення (генералізації), про здібності виділяти суттєві ознаки географічних об'єктів і явищ [5, с. 176-177]. Варто вказати на те, що визначені науковцем способи діагностування розвитку географічного мислення у студентів-географів основані на регіональному матеріалі, хоча можуть використовуватися і на глобальному рівні.

Висновки. Таким чином, аналіз літературних джерел і досвід викладання у педагогічному університеті переконує у потребі формування географічної культури

майбутнього вчителя географії як основи його фахової компетентності.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С. В. Совгіра

Література:

1. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Баранский Н. Н. / Изд. подгот. Л. М. Пачешниковой — 2-е изд., перераб. — М. : Просвещение, 1990. — 303 с. — (Б-ка учителя географии).
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : [кол. монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук].— К. : „К.І.С.”, 2004. — С. 47—52.
3. Денисик Г. І. Перспективи розвитку природничої географії в Україні / Г. І. Денисик, Л. І. Стефанков // Географія та екологія : наука і освіта : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 17—18 квіт. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини [та ін.]. — Умань : СПД Сочінський, 2008. — С. 52—57.
4. Жупанський Я. І. Історія географії в Україні : [навч. посіб.] / Я. І. Жупанський. — Львів : Світ, 1997. — 264 с.
5. Зеленская Л. И. Теоретические и методологические основы создания средств обучения географии (региональный компонент) / Л. И. Зеленская — Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. ун-та, 1998. — 244 с.
6. Коринская В. А. Методическое пособие по географии материков и океанов / В. А. Коринская, И. В. Душина, В. А. Щенев — М. : Просвещение, 1990. — 175 с.
7. Максаковский В. П. Географическая картина мира : [в 2 кн.] / Максаковский В. П. — Кн. 1 : Общая характеристика мира. — М. : Дрофа, 2003. — 496 с.
8. Максаковский В. П. Географическая культура : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Максаковский В. П. — М. : Владос, 1998. — 416 с.
9. Методика обучения географии в общеобразовательных учреждениях : [учеб. пособ. для студентов вузов] / [Душина И. В., Пятунин В. Б., Летягин А. А. и др.] ; под ред. И. В. Душиной. — М. : Дрофа, 2007. — 509 с.
10. Implementation of „Education and Training 2010” work Programme. Working group A „Improving the education of teachers and trainers”. Progress report. — Brusseis : European Commissions/ Diectorate — General for Education and Culture, September 2004. — 74 p .